

LASTENSUOJELUN JA LASTENPSYKIATRIAN MONITOIMIJAINEN PERHEKUNTOUTUSPILOTTI ETELÄ-POHJANMAALLA

Noora Aarnio, YTM, sosiaalityöntekijä, Etelä-Pohjanmaan LAPE-hanke, hanketyöntekijä, Seinäjoen kaupunki

Perhekuntoutuspilotti näkyi asiakkaan palvelukokemuksissa ja ammattilaisten yhteistoiminnassa

Etelä-Pohjanmaalla ei ole perhekuntoutukseen yhteisesti sovittuja sisältöjä tai toimintamalleja, vaan jokaisella toimijalla on omanlaisensa palvelut. Perhekuntoutusta tuotetaan vain vähän julkisena palveluna. Kuntayhtymä Kaksineuvoisen perhetyössä on kehitetty kotiin päin toteutettavaa perhekuntoutusta vuodesta 2014 alkaen. Perhekuntoutukseen kuuluvat perhearviointi (Suomen mielenterveysseura), perhetyö ja ratkaisukeskeinen lyhytterapia. Toimintamallin taustalla on systeemiteoreettinen ajattelu. Yhteistyössä Etelä-Pohjanmaan LAPE-hankkeen, Kuntayhtymä kaksineuvoisen sekä Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kanssa aloitettiin syksyllä 2017 perhekuntoutuspilotti, jonka tavoitteena oli käynnistää integratiivinen työskentely lastensuojelun ja lastenpsykiatrian kesken. Perhekuntoutuspilotissa tavoiteltiin kaikilla tasoilla tapahtuvaa palveluiden integroitumista ja siten asiakaskokemuksen parantumista. Rose & Norwich (2014) ovat määritelleet palveluiden integraation näkyvän asiakkaiden avunsaannin ja palvelukokemusten tasolla, työntekijätasolla, eri ammattilaisten välisessä yhteistoiminnan tasolla, palveluiden organisoinnin ja paikallisen tai alueellisen johtamisen tasolla sekä poliittisella tasolla.

Asiakkaan avunsaannin ja palvelukokemusten taso: Perhekuntoutuspilotin taustalla on huomio siitä, että perheen tarvitsemat palvelut eivät ole aina nivoutuneet perheen arkeen perhekuntoutuksen jälkeen. Tässä pilotissa ovat toimineet perheen prosessissa jo ennestään mukana olleet ammattilaiset, jotka jatkavat perheen tukena perhekuntoutuksen aikana tarpeen mukaan tuen intensiivisyyttä lisäten tai vähentäen. Näin perheen elämään ja arkeen ei ole tullut paljon uusia työntekijöitä. Tämä toimintatapa on näyttänyt perheelle jatkumollisen työskentelyn vahvistumisena: perhe ei ole joutunut kertomaan samoja asioita uudelleen uusille toimijoille. Perhekuntoutuksen jälkeen samat työntekijät ovat myös jatkaneet perheen kanssa, jolloin tuki nivoutuu perheen arkeen.

Työntekijätaso: Lastenpsykiatrian ja lastensuojelun ammattilaisten yhdessä tekeminen ja ymmärrys toisen tekemästä työstä lisääntyivät pilotin aikana. Kuntoutusprosessissa on paljon toimijoita, ja siksi on tärkeää sopia selkeästi keneen ollaan yhteydessä missäkin asiassa. Konsultointia ja tilanteen päivitystä tapahtuu prosessin aikana puolin ja toisin jakson aikana. Haasteena voi olla perheen luottamuksen rakentuminen kaikkiin toimijoihin ja luottamuksen puuttuessa perhe voi hakea tuekseen ulkopuolisia toimijoita, joilla ei ole yhteistä jaettavaa tietoa.

Eri ammattilaisten välisen yhteistoiminnan taso: Perhekuntoutuksen prosessissa sovitaan hallintorajat ylittävien kotikäyntien tekeminen koordinoitusti sekä verkostoneuvottelut eri toimijoiden kesken. Vahvuutena on perhettä koskevan lastensuojelun ja psykiatrian jo olemassa olevan tietovarannon hyödyntäminen kokonaisuutena. Kuntoutuksen aikana tiedon syventäminen tapahtuu joustavasti, kun perheen ympärillä olevilla toimijoilla on jo ennestään tietoa heidän tilanteesta. Lapsen terveydestä, kasvusta ja kehityksestä saadaan tietoa mm. vanhemmilta, läheisiltä, koulun henkilökunnalta, perheneuvolasta, lastenpsykiatriasta, lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä sekä jakson aikana kerääntyvää tietoa perhekuntoutustimiltä. Yhteistä arviointilomaketta ei ole ja yhteisen arvioinnin syventäminen on tavoitteena tulevaisuudessa. Ensimmäinen askel tähän suuntaan on yhdessä kirjoitetun

muistion laatiminen verkostoneuvottelusta, joka jaetaan kaikille. Sosiaalihuollon asiakirjat ovat tallennettavissa lastenpsykiatrian tietojärjestelmään (Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 8§).

Palveluiden organisoinnin ja paikallisen/alueellisen johtamisen taso: Pilotti on suunniteltu yhteistyössä lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian toimijoiden kesken. Tämän lisäksi pilotin työryhmän jäsenet on koottu molemmilta tahoilta pilotin suuntaamiseksi ja tiedon levittämiseksi. Pilotin ympärille ei ole muodostunut kiinteää yksikköä, jossa työskentelevät lastensuojelun ja lastenpsykiatrian henkilökunta vaan perhekuntoutus suunnitellaan olemassa olevien työntekijöiden varaan. Kuntayhtymä kaksineuvoisen perhetyössä on mahdollisuus yhdelle perhekuntoutukselle kerrallaan.

Poliittinen taso: Pilotissa on harjoiteltu yhdessä tekemistä tulevaa sote-uudistusta ajatellen. Pilotin aikana mukana olleet työntekijät ovat havainneet yhdessä tekemisen edut. Yhdessä tekeminen ei ole vienyt enemmän aikaa kuin rinnakkainen työ. Eri toimijoiden työ on integroitunut asiakkaan arkeen. Pilotti on toiminut hyvänä esimerkkinä sote-uudistusta varten erityispalveluiden osalta.

Perhekuntoutuspilotin sisältöelementit

Pilotti rakennettiin THL:n mallinnuksen Lapsikeskeinen suojele ja perheen toimijuuden tukeminen lastensuojelun perhetyössä ja perhekuntoutuksessa (Alatalo, Lappi & Petrelius 2017) pohjalle. Mallinnuksen läpileikkaavina ajatuksina ovat lapsi- ja perhekeskeisyys sekä monitoimijaisuuden toteutuminen. Lapsen suojelelun näkökulma on aina mukana, vaikka koko perheen kuntoutuksesta onkin kyse. Monitoimijaisuus pitää sisällään ajatuksen siitä, että kaikkien toimijoiden tehtävänä on tukea toisen toimijuutta. Lapset ja perheet toimivat tasavertaisina toimijoina ammattilaisten rinnalla. (Alatalo ym. 2017.)

Kuva 1 Perhekuntoutuksen sisältöelementit (Alatalo ym. 2017):

Koko perheen kuntoutus ja lapsikeskeinen suojele: Perhekuntoutuksen aikana tarjotaan sekä yksilöllistä että koko perheelle suunnattua tukea. Lapsen oma kertomus tuodaan esiin verkostoneuvottelussa. Jokaiseen lapseen tutustutaan sekä kartoitetaan kunkin lapsen kokemuksia, toiveita, tunteita ja tarpeita. Kaikkien toimijoiden tehtävänä on pohtia, miten lapsen myönteistä minäkuvaä sekä omaa toimijuutta vahvistetaan ja miten lapsen suhteita turvallisiin, tärkeisiin aikuisiin tuetaan (esim. koulussa, harrastuksissa ja terapiassa). Työntekijöiden ja vanhempien välisen luottamussuhteen laatu vaikuttaa lapsen kanssa työskentelyyn. Luottamus vanhempien kanssa on tärkeää, jotta myös muutokseen tähtäävät keskustelut

ovat mahdollisia ja lapsen etu säilyy keskiössä. Lapsille tulee varata riittävästi työskentelyssä omaa aikaa ilman vanhempia. Pilotin aikana todettiin, että jatkossa lapsille sovitaan oma työntekijä, jotta yksilöllinen aika varmistuu. Kuntoutuksen ratkaisukeskeinen työote vahvistaa perheen omia voimavaroja. Verkostoneuvotteluiden ja perhearvioinnin myönteiseen vuorovaikutukseen nojaavat menetelmät tuovat esiin perheenjäsenten omat näkemykset ja kokemukset tilanteestaan. Kaikissa kuntoutusprosessin vaiheissa pohditaan yhdessä perheen kanssa, mikä on toiminut ja mitä seuraavaksi tapahtuu. Perheen kanssa pohditaan keitä prosessissa tarvitaan ja mitä tietoa jaetaan. Perhe määrittelee tavoitellun muutoksen itse ja työntekijöiden tehtävänä on tuoda työkaluja muutoksen tekemiseen. Perheen omaan näkemykseen luottava perhearviointimenetelmä voi olla haastavaa, jos vanhemmalla on vaikeutta tunnistaa oman toimintansa vaikutuksia.

Ohjaus: Perhekuntoutus sisältää erilaista ohjausta. *Tilanneohjaus* tarkoittaa kotona tapahtuvaa perheenjäsenten vuorovaikutuksen tukemista (esim. tunteiden sanoittaminen) tai ohjauksellista tukea arjen asioissa. *Palveluohjaus* tarkoittaa erilaisten palveluiden käytön tukea (esim. toimeentulotuen tai psykoterapian hakeminen). *Verkostojen ohjaus* voi tarkoittaa esimerkiksi kouluun suuntautuvia ohjauksellisia keskusteluja lapsen tarpeista havaitun tiedon perusteella.

Konkreettinen apu: Perhekuntoutus sisältää sovitusti kodinhoidollista tukea perheelle. Jakson perhetyö sisältää konkreettista tukea ja tarpeen mukaan mallintamista. Pääpaino on yhdessä tekemisellä, jolloin perheen omat voimavarat ja toimijuus vahvistuvat. Mikäli perheen voimavarat ovat vähäiset, voidaan tarvita intensiivistä perhetyötä tai kodinhoidollista tukea ennen kuin kuntoutus voi alkaa. Perhekuntoutus vaatii perheeltä voimavaroja. On myös huomioitava perheen arjen sujuvuus kuntoutuksen aikana. Toimeentulo ja työ ovat tärkeitä näkökulmia. Palvelujärjestelmän on otettava tämä huomioon ja perhekuntoutuksen oikea-aikaisuus tulee pohtia tarkoin. Kotiinpäin tuotettuna perhekuntoutus mahdollistaa työn, koulunkäynnin ja perhekuntoutuksen yhteensovittamisen.

Hoito: Perhekuntoutus sisältää perhetyön toimesta ratkaisukeskeisen lyhytterapian. Arviointiin nostetaan vain sovitut asiat. Lyhytterapian fokuksinnin määrittely on tärkeää. Perheenjäsenten omat terapiat jatkuvat kuten sovitaan. Joskus on tarpeen määrittellä taukoa muiden hoitotahojen työskentelyyn liiallisen kuormituksen välttämiseksi. Työnjako terapeuttien kesken on tärkeää. Perhekuntoutuksen prosessissa on mukana Lasten- ja nuorisopsykiatrian toimijoiden tuoma hoidollinen näkökulma. Kun vanhemmalla on oma hoitotaho, se on mukana perhekuntoutusprosessissa. Aikuispsykiatrian systemaattinen konsultaatio vahvistaisi perhekuntoutusta erityisesti silloin, kun vanhemmalla ei ole varsinaista hoitotahoa.

Perhekuntoutuspilotin tuloksia

Perheiden näkemyksiä: Perhekuntoutuspilottia on arvioinut kaksi prosessissa mukana ollutta perhettä. Etelä-Pohjanmaan LAPE-hanke järjesti kolme kertaa mahdollisuuden osallistua perhekuntoutuksen asiakaskehittäjäryhmään, mutta siihen perheet eivät olleet halukkaita. Perhekuntoutuksessa olleet perheet arvioivat, että koulu huomioi lapsen erityiset tarpeet paremmin kuntoutusjakson jälkeen. Henkilökemioiden kohtaaminen on tärkeää, että asiat menevät oikealla tavalla eteenpäin. Perheet kaipasivat tietoa siitä, mitä kuntoutuksen jälkeen tapahtuu, mikäli tavoitteet eivät toteudu. Kaikkineen kuntoutuksen kautta tuli struktuuria arkeen ja käytännön ohjeita erilaisissa tilanteissa toimimiseen. Pakkotilanne voi lisätä perheen ahdistusta perhekuntoutuksessa eikä perhekuntoutus ei aina mahdu perheen omaan arkeen.

Työntekijöiden näkemyksiä: Työparityö yli hallintorajojen sekä yhteiset neuvottelut ovat lisääntyneet lastensuojelun ja lastenpsykiatrian kesken, myös pilotin ulkopuolisilla toimijoilla. Perhekuntoutusjakso

integroituu olemassa oleviin palveluihin ja toimijoiden keskuudessa laajenee ymmärrys toistensa työstä. Yhteistä arviointia tulee vielä lisätä. Perhekuntoutuksesta ulkopuolelle jäävien hoitotahojen rooli voi estää yhteisen tavoitteen asettamista ja saavuttamista. Konkreettiselle visuaaliselle tilannekuvaukselle perhekuntoutuksen alussa ja lopussa on tarvetta. Tietoa sosiaali- ja terveydenhuollon yhteisestä perhekuntoutuksesta on vielä lisättävä terveydenhuollon johdon suuntaan.

Jatkonäkymiä: Perhekuntoutuspilotista valmistuu opinnäytetyö (Terhi-Tuulikki Rantamäki, YAMK) ja käsikirja (Noora Aarnio ja Satu Mäki-Fossi) vuoden 2018 loppuun mennessä. Perhekuntoutusta jatketaan kuntayhtymä kaksineuvoisen ja lastenpsykiatrian kesken. Jalasjärven, Ilmajoen ja Kurikan kuntayhtymä on aloittanut perhekuntoutuksen julkisena toimintana ja tukena toimii tästä perhekuntoutuspilotista saatu tieto. Suupohjan peruspalveluliikelaitoskuntayhtymässä suunnitellaan perhekuntoutuksen aloittamista ja siellä tullaan käyttämään perhekuntoutuspilotista saatua tietoa hyödyksi. Hamina ja Soite ovat hyödyntäneet pilotin tietoa. Soite aikoo liittää entistä tiiviimmin myös aikuisten palvelut osaksi perhekuntoutusta.

Lähteet:

Alatalo, Marjo & Lappi, Kari & Petrelius, Päivi (2017). Lapsikeskeinen suojeleminen ja perheen toimijuuden tukeminen lastensuojelun perhetyössä ja perhekuntoutuksessa : Kohti monitoimijaista, yhteistä perhetyötä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Rose J. & Norwich B (2014) Collective commitment and collective efficacy: a theoretical model for understanding the motivational dynamics of dilemma in inter-professional work. Cambridge of Education, 44:1, 59-74.

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 8§